

УДК 343.195

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ

SOME ISSUES IN IMPLEMENTATION OF PROCEEDINGS JURY

Солодков А.А.,

здобувач кафедри

кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу окремих питань здійснення кримінального провадження в суді присяжних відповідно до КПК України. Автор зосереджує увагу на тих із них, що пов'язані із проведенням підготовчого провадження. У зв'язку з цим досліджуються особливості порядку підготовчого провадження, роз'яснення прокурором та судом права обвинуваченого на суд присяжних, формування складу суду.

Ключові слова: суд присяжних, провадження в суді присяжних, підготовче провадження, клопотання, роз'яснення права на суд присяжних.

Статья посвящена анализу отдельных вопросов осуществления уголовного производства в суде присяжных в соответствии с УПК Украины. Автор акцентирует свое внимание на тех из них, что связаны с проведением подготовительного производства. В связи с этим исследуются особенности порядка подготовительного производства, разъяснения прокурором и судом права обвиняемого на суд присяжных, формирования состава суда.

Ключевые слова: суд присяжных, производство в суде присяжных, подготовительное производство, разъяснение права на суд присяжных.

The article is devoted to the analysis of particular questions of criminal proceeding in a jury trial according to the CrimPC of Ukraine. An author draws attention to those of them which are related to the preparatory proceeding. In this connection the peculiarities of the process of preparatory proceeding are analyzed as well as the attorney and the court caution of the defendant's right to a jury trial, formation of the bench.

Key words: jury trial, trial by jury, the preparatory proceeding, caution of the right to a jury trial.

Постановка проблеми. Актуальність звернення до аналізу передбаченого КПК України порядку провадження в суді присяжних обумовлюється декількома чинниками, серед яких, безумовно, його новизна для національного законодавства, а також наявність багатьох питань, які, як показує практика, виникають під час застосування даного порядку і потребують надання фахових відповідей, а також законодавчого вирішення.

Стан дослідження. Зважаючи на те, що провадження в суді присяжних вперше передбачено КПК України 2012 року, на даний час у державі відсутні фундаментальні дослідження цієї проблематики, проте її окремі аспекти знайшли своє відображення у наукових роботах Ю.П. Аленіна, Ю.М. Грошевого, В.В. Городовенка, В.Т. Маляренка, П.П. Пилипчака, І.О. Русанової, М.І. Сірого, В.І. Теремецького, В.М. Тертишника, В.І. Шишкіна та інших вчених. У зв'язку з цим дослідження передбаченого законом порядку провадження в суді присяжних має здійснюватися з урахуванням тих наукових напрацювань, які наявні в кримінальній процесуальній доктрині, однак не тільки українській, а й інших держав, у яких суд присяжних діє багато років.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне провадження судом присяжних здійснюється згідно загальних правил, що передбачено КПК України стосовно порядку судового провадження у суді першої інстанції, з особливостями, встановленими § 2 гл. 30 КПК України. Аналіз цих положень КПК України, а також правозастосовної практики дозволяє дійти висновку, що такі особливості притаманні як підготовчому провадженню, так і судовому розгляду в суді присяжних. Враховуючи обмежений обсяг даної статті, звернемося до дослідження лише тих питань, які пов'язані із порядком роз'яснення права обвинуваченого на суд присяжних та проведення підготовчого провадження.

Згідно ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Якщо кримінальне провадження стосується службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч.

1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, то у складі суду присяжних мають бути два професійних судді, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років (ч. 9 ст. 31 КПК України).

Суд присяжних розглядає кримінальне провадження лише за клопотанням обвинуваченого. Безперешкодне заявлення ним вказаного клопотання є однією із умов реалізації в Україні права на суд присяжних. У зв'язку з цим особливого значення набуває встановлений законом порядок його роз'яснення. В цьому контексті необхідно відзначити, що зазначеному праву обвинуваченого кореспондує обов'язок прокурора, судді роз'яснити його сутність і створити належні умови для його реалізації. Нормативний обов'язок роз'яснити сутність даного права має значення процесуальної гарантії його реалізації [1, с. 34].

Згідно до ст. 384 КПК України прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість, особливості та правові наслідки розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Таке роз'яснення має бути зроблено наприкінці досудового розслідування, а також у підготовчому провадженні.

Роз'яснення прокурора повинно мати письмову форму, воно додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду (ч. 2 ст. 384 КПК України). При цьому необхідно мати на увазі, що, як зазначено в Методичних рекомендаціях Генеральної прокуратури України з питань участі прокурора в суді присяжних, оскільки в кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів (у тому числі за які передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі) участь захисника є обов'язковою (ч. 1 ст. 52 КПК України), відповідне роз'яснення прокурора про суд присяжних має оголошуватися обвинуваченому в присутності його захисника і затверджуватися підписом останнього [2]. Такий порядок роз'яснення права на суд присяжних і його фіксування створюють необхідні умови для реалізації обвинуваченим наданого йому права. Дотримання прокурором вимоги закону щодо обов'язкового роз'яснення підозрюваному права на суд присяжних є гарантією забезпечення фундаментального права на справедливий суд, а тому і невиконання цього нормативного припису прокурором свідчить про невідповідність обвинувального акту вимогам закону, адже до нього, як вказано у ч. 2 ст. 384 КПК України, має бути додано письмове роз'яснення цього права. В даному контексті необхідно акцентувати, що, незважаючи на відсутність у ст. 291 КПК України зазначеної вимоги, ст. 384 КПК України є спеціальною нормою щодо загального порядку складання обвинувального акту, передбаченого ст. 291 КПК України.

Зважаючи на сказане, суд у підготовчому засіданні має перевірити наявність такого додатку до обвинувального акту і у випадку його відсутнос-

ті повернути обвинувальний акт прокурору з підстав, передбачених п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України. Така судова практика вже має місце. Так, ухвалою колегії суддів Керченського міського суду АРК від 22.01.2013 р. обвинувальний акт щодо Н. в порядку п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України із підготовчого судового провадження повернуто прокурору. Своє рішення суд мотивував тим, що в порушення вимог ст. 384 КПК України обвинуваченому у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 115, ч. 2 ст. 15, п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України, не роз'яснено право на суд присяжних та до обвинувального акта, і реєстру матеріалів досудового розслідування не додане відповідне письмове роз'яснення. Залишаючи зазначене рішення суду першої інстанції без змін, колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду АРК в ухвалі від 23.02.2013 р. зазначила, що прокурор зобов'язаний роз'яснити власне підозрюваному право на суд присяжних, і оскільки за змістом ч. 2 ст. 384 КПК України письмове роз'яснення про це додається до обвинувального акта, такий обов'язок прокурор повинен здійснити ще до направлення обвинувального акта до суду. Як сказано у вищевказаних Методичних роз'ясненнях, інформування підозрюваного про можливість розгляду кримінального провадження щодо нього судом присяжних ще до початку судового провадження дозволить йому підготуватися до реалізації такого права і його рішення буде обдуманим та обгрунтованим. Лише в такому разі засади кримінального провадження будуть дотримані, а судовий розгляд буде справедливим [3].

Якщо обвинувачений не скористався своїм правом заявити клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних, суд у підготовчому провадженні також має роз'яснити йому це право. Під час відсутності такого клопотання, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо даного злочину здійснюватиметься судом колегіально у складі трьох професійних суддів. Отже, вибір однієї із форм судового розгляду кримінального провадження залежить від волевиявлення обвинуваченого. У зв'язку з цим в юридичній літературі висловлено думку про те, що надання лише обвинуваченому права клопотати про розгляд справи судом присяжних є порушенням принципу рівності прав потерпілого та підсудного [4, с. 19]. На погляд І.Л. Петрухіна, інші учасники процесу – потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники – також мають право заявити клопотання про розгляд справи судом присяжних, однак їх задоволення або відмова у задоволенні залежить від позиції обвинуваченого. Таким чином, розгляд справи судом присяжних – правомочність одного лише обвинуваченого [5, с. 114].

Згідно ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд. В цьому контексті виникає питання щодо можливості розгляду кримінального провадження судом присяжних у тих випадках, коли один

із співучасників заявив клопотання про застосування цього порядку, а хто-небудь із співучасників заперече його застосування. Тлумачення вищевказаної правової норми дозволяє дійти висновку, що й у таких випадках кримінальне провадження стосовно всіх співучасників злочину має розглядатися судом присяжних. В порівняльно-правовому аспекті відзначимо, що, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 325 КПК РФ, якщо один або декілька підсудних відмовляються від суду присяжних, суд вирішує питання про виділення кримінальної справи стосовно цих підсудних до окремого провадження. При цьому судом має бути встановлено, що виділення кримінальної справи до окремого провадження не буде перешкоджати всебічності та об'єктивності розгляду кримінальної справи, виділеної до окремого провадження, і тієї, що розглядатиметься судом присяжних. Під час неможливості такого виділення кримінальна справа в цілому розглядається судом за участю присяжних засідателів, проте кожному із підсудних надаються їх загальні права, що відповідають їх процесуальному статусу (які передбачено ст. ст. 47, 51 КПК РФ). Вказаний підхід до вирішення даного питання, уявляється, враховує інтереси кожного обвинуваченого (підсудного) і у такий спосіб забезпечує його право на справедливий суд.

Гл. 30 КПК України не передбачає будь-яких особливостей кримінального провадження під час проведення підготовчого судового засідання за наявності клопотання обвинуваченого про розгляд провадження судом присяжних. Разом з тим такі особливості, безумовно, мають місце, що обумовлює необхідність їх детального дослідження.

Згідно ч. 3 ст. 31 КПК України, як зазначалося вище, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Системне тлумачення цієї норми та змісту гл. 27 КПК України, якою передбачено порядок підготовчого провадження, дозволяє дійти висновку, що підготовче судове засідання у цій категорії кримінальних проваджень має проводитися судом колегіально у складі трьох професійних суддів.

Визначення колегії суддів відповідно до ст. 35 КПК здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження з обов'язковим врахуванням положень ст. ст. 75, 76 КПК (обставин, що виключають участь судді в кримінальному провадженні). Порядок функціонування автоматизованої системи документообігу в судах загальної юрисдикції визначається Положенням про автоматизовану систему документообігу суду.

Відповідно до п. 3.1.6 вказаного Положення, якщо судова справа підлягає розгляду колегією суддів, під час автоматичного розподілу судових справ автоматизованою системою в місцевому суді призначається головуєчий суддя. Справа розглядається

колегією суддів, до складу якої входить призначений автоматизованою системою головуєчий суддя.

Після отримання обвинувального акта суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судове засідання, в яке викликає учасників судового провадження (ч. 1 ст. 314 КПК України). Про призначення підготовчого судового засідання суд постановляє ухвалу, в якій визначає час та місце його проведення.

Ч. 2 ст. 314 КПК України встановлює коло осіб, які беруть участь в підготовчому судовому засіданні, – прокурор, обвинувачений, захисник, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, імперативний характер ч. 2 ст. 314 КПК України, а також зазначення в законі про виклик судом учасників судового провадження дозволяють дійти висновку про їх обов'язкову участь на даному етапі кримінального провадження. На відміну від повідомлення, що передбачено ст. 111 КПК України і яке має правозабезпечувальне та інформативне призначення, судовий виклик є заходом забезпечення кримінального провадження, що передбачає обов'язкову явку особи. Згідно ч. 2 ст. 134 КПК України суд здійснює судовий виклик учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні є обов'язковою.

Під час проведення підготовчого судового засідання суд має роз'яснити обвинуваченому його право клопотати про розгляд кримінального провадження судом присяжних. У разі подання обвинуваченим такого клопотання суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. У цьому випадку виникає процесуальна ситуація, яка не вирішена чинним законодавством, проте має бути розв'язана з дотриманням загальних засад кримінального провадження і забезпеченням права обвинуваченого на суд, встановлений законом, що, у свою чергу, є елементом права на справедливий суд. Сутність цієї ситуації полягає в тому, що один із суддів, яких було обрано автоматизованою системою документообігу суддів до складу колегії суддів з конкретного кримінального провадження щодо злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, має бути усунутий від подальшої участі в цьому провадженні з підстав подання обвинуваченим клопотання про розгляд провадження судом присяжних. Адже відповідно до вимог закону у складі колегії суду присяжних бере участь не три (як раніше було обрано автоматизованою системою), а два професійних судді.

Правильний, на наш погляд, спосіб розв'язання вказаної процесуальної ситуації запропоновано Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ в Інформаційному листі від 03.10.2012 р. «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». Згідно п. 3 цього Листа у випадку заявлення клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних дру-

гий професійний суддя, крім головуючого, згідно з ч. 6 ст. 9 КПК України визначається автоматизованою системою документообігу суду зі складу колегії суддів, яка здійснювала підготовче провадження [6]. Уявляється, що вказаний порядок цілком відповідає нормативному змісту такої загальної засади кримінального провадження, як доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, відповідно до якої кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону (ч. 1 ст. 21 КПК України).

Підготовче судове засідання відбувається в загальному порядку згідно зі ст. ст. 314-317 КПК України за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного позивача та його представника згідно з правилами, передбаченими КПК для судового розгляду. Після виконання вимог, що встановлено ст. ст. 342-345 КПК України, головуючий з'ясовує в учасників судового провадження їх думку щодо можливості призначення судового розгляду.

За правилами ч. 2 ст. 316 КПК України судовий розгляд має бути призначений не пізніше десяти днів після постановлення ухвали про його призначення. КПК України, на жаль, не містить положення щодо того, чи є ухвала суду про судовий розгляд кримінального провадження судом присяжних остаточною, у зв'язку з чим виникає питання стосовно можливості її зміни в подальшому у зв'язку із заявленням обвинуваченим клопотання про відмову від застосування даного процесуального порядку. Це питання, у свою чергу, пов'язане із тим, чи має право обвинувачений заявити нове клопотання про відмову від суду присяжних. Останнє, на нашу думку, має отримати позитивну відповідь, адже обвинувачений може зайняти будь-яку позицію з цього приводу. Втім, уявляється,

що клопотання про відмову від суду присяжних не повинно мати правових наслідків для суду, що полягають у поверненні до складу суду у кількості трьох професійних суддів, оскільки така позиція обвинуваченого межує із зловживанням правом, що суттєво ускладнює кримінальне провадження та перешкоджає здійсненню правосуддя в розумний строк. Утім видається за необхідне прямо передбачити в законі відповідне положення, що, наприклад, може бути таким за змістом: ухвала суду про розгляд кримінального провадження судом присяжних є остаточною, подальша відмова обвинуваченого від розгляду кримінального провадження судом присяжних не приймається.

Якщо обвинувачений заявив клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних, головуючий після призначення судового розгляду судом присяжних має віддати секретарю розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Відповідно до ч. 3 ст. 385 КПК України письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику повинні бути зазначені день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для звільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки.

Висновки. Розглянуті питання, не вичерпуючи проблематику особливостей процесуального порядку провадження в суді присяжних, наочно підтверджують актуальність їх дослідження з метою формулювання науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства України в цій частині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудко Н. Применение аналогии уголовно-процессуального закона при разьяснении обвиняемому права на суд присяжных // Уголовно-процессуальное законодательство в современных условиях: проблемы теории и практики : сб. статей. – С. : Волтерс Клувер, 2010. – С. 34–38.
2. Методичні рекомендації з питань участі прокурора в суді присяжних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gr.gov.ua.
3. Методичні рекомендації з питань участі прокурора в суді присяжних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : gr.gov.ua.
4. Куцин М. Суд присяжних: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальному судочинстві України // Адвокат. – 2006. – № 2. – С. 18–25.
5. Петрухин И. Оправдательный приговор и право на реабилитацию : монография. – М. : Проспект, 2009. – 192 с.
6. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : court.gov.ua.